

21. YÜZYIL TÜRKİYE’SİNDE TARİHSİCİ MİMARLIĞIN İZİ:
ÜNİVERSİTE GİRİŞ (NİZAMİYE) KAPILARI
THE SIGN OF HISTORICIST ARCHITECTURE IN 21th CENTURY TURKEY:
MAIN UNIVERSITY GATES

Dr. Öğr. Üyesi Beyza ONUR IŞIKOĞLU

Karabük Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, beyzaonur@karabuk.edu.tr

Öğr. Gör. Ömer ÖZEREN

Karabük Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, omerozeren@karabuk.edu.tr

ÖZET

Mimarlık basit anlamda yapıyı çevre üretme pratiğiyle ilişkili olsa da, aynı zamanda toplumsal yapıyı şekillendiren politik bir karaktere de sahiptir. Bu yönüyle mimarlık, ideolojileri görünür kılan ve somutlaştıran bir yapıdır. İdealize bir toplum yaratma sürecinde mimarlık, güçlü bir araç ve temsil niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, son zamanlarda Türkiye’de son yıllarda mimarlık, özellikle tarihsel öğelere referans veren ve tarihi üslupları yeniden canlandırmaya yönelik bir girişim içinde olmuştur. Böyle bir mimarlık ortamının salt mimari biçim ve üslup üretimi bakımından değil, aynı zamanda ideoloji-siyasi erk-mimarlık üçgeninde de tartışılması gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmada ilk olarak Türkiye’de siyasi iktidarın yönlendirmesiyle, tarihsel öğelerle ve muhafazakâr bir karakterle ön plana çıkan “tarihsici mimarlık” kavramı ele alınmıştır. Türkiye’de ağırlıklı olarak kamu ve eğitim yapılarında etkisini gösteren tarihsici mimarlığın izleri bu çalışmada üniversite eğitim yapıları için bir kimlik niteliğinde olan giriş/nizamiye kapıları kapsamında incelenmiştir. Türkiye’deki üniversite giriş kapıları örnekleri incelendiğinde, birçok örneğin aynı muhafazakâr ideolojiden beslendiği ve türdeş bir görünüm sergilediği gözlenmiştir. Tarihsiciliği idealize eden bu tutum, kentlerimiz için güçlü bir temsil niteliği olan üniversitelerde benzeşme-aynılaşma sorununu ortaya çıkarmış ve üniversite gibi önemli bilim üretim alanlarının kendine özgü bir kimliğe sahip olmasını engellemiştir. Son olarak, Türkiye’de kamu yapılarında olduğu gibi üniversite giriş kapılarının da sahip olduğu bu “neo” üslubun, ideolojik tabanlı yeni bir tarih yazımı girişiminin parçası olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, tarihsicilik, tarihsici mimarlık, mimari biçim, üniversite giriş kapıları

ABSTRACT

Although architecture is related to the practice of producing built environments, it also has a political character that shapes the social structure. In this respect, architecture is a structure that makes ideologies visible and concrete. Architecture is a powerful tool and representation in the process of creating an idealized society. In this context, recent architectural practice that gives references to historical items in Turkey; revives the historical styles. Such an architectural environment must be discussed, not only in terms of architectural form and style production but also in the triplet of ideology, political power, and architecture. In this context, initially, “historicist architecture” being a prominent subject; related to the steering of sovereign authority, historical items and, the conservative character was discussed. Majorly, followed on public and educational buildings in Turkey, traces of historicist architecture was examined by the “main university gates” those are considered as representative architectural pieces of this kind of structures. When the examples of main university gates throughout Turkey investigated, it can be determined that many of those are fed from the same conservative ideology and comprising a homogenous appearance. By idealizing “historicism”, this architectural approach creates a problem of similarity for universities while each having a potential of strong representational quality for the cities. Moreover prevents universities, essential public science centers, to achieve their own unique identity. Lastly, it can be concluded that as it was seen on the public buildings, this “neo” style also main university gates is a part of new initiative historiography.

Keywords: Architecture, historicism, historicist architecture, architectural form, main university gates

Giriş: “Tarihsici” ve “Tarihselci” Mimarlık

Mimarlık, genel anlamıyla yapı ve yapılı çevreyi sürdürülebilirlik çerçevesinde üretme pratiğidir. Mimarlığın bunun yanında, sahip olduğu politik yönüyle çevreyi şekillendiren bir işlevi daha vardır. Tarihin çeşitli dönemlerinde mimarlığın toplumu şekillendiren bu rolünü görmek mümkündür. Mimarlığın bu rolü ve işlevi bağlamında, Türkiye’de özellikle son on beş yılda mimari biçimlendirmede yordamlarında, tarihi referansları kullanan ve tarihselliği idealize eden “tarihsici mimarlık” örneklerini görmek mümkündür. Ağırlıklı olarak kamu yapılarında ve eğitim yapılarında gözlenen bu anlayış, modernite öncesi geleneksel sürece tutunma isteğinin yanı sıra beraberinde ideolojik zemini olan bir durumu içermektedir. Bu ideolojik zeminde çalışma, Türkiye’de tarihsici olarak niteleyebileceğimiz mimarlık örneklerini üniversitelerin giriş/nizamiye kapıları üzerinden okumayı hedeflemiştir.

Mimarlıkta geçmişe atıfta bulunma ve geçmişi yeniden canlandırma söylemleriyle, tarihsel özelliklere referans veren biçimlenmeler için “tarihselci mimarlık” ya da “tarihsici mimarlık” terimlerinin kullanıldığını görürüz. Biçimlenmede tarihi göndermelerin var olduğu mimarlık için “tarihsici” ve “tarihselci” terimlerinin kullanımı ve bu konuyla ilgili saptamalar literatürde çeşitli perspektiflerden değerlendirilerek birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri Gurallar’ın (2015), “tarihselci” ve “tarihsici” terimlerini, içerdikleri farklılıkları gözetererek ve bu farklılıkların bilincinde olarak kullanılması gerektiğini ileri süren çalışmasıdır. Gurallar’a göre (2015, 191), iki terim arasındaki farklılık, birbirinden farklı söylemleri ortaya koyar ve genel anlamı ile “tarihsicilik”; tarihin önemli bir değer olarak görüldüğü kuram ve mimarlıkta geleneksel biçim dillerinin kullanıldığı stil olarak ifade edilir.

Mimarlık alanında 1980’lerin başından 1990’lara kadar “tarihsici” terimi yerine ağırlıklı “tarihselci” terimi kullanılmıştır. Gurallar’a göre (2015), geçmişe bakışı ifade için tarihsici teriminin kullanılması uygundur ve yalnızca geçmişe ait göndermeleri olan biçim dillerini tarihsici olarak tanımlamak, bu terimler arasındaki ayrımı kolaylaştırabilir. Bir başka deyişle, mimarlık yazınında sıklıkla görülen tarihselcilik tartışmaları içinde, özellikle seçmeci, canlandırmacı yaklaşımları ifade etmek için tarihsici terimi kullanılabilir. Yücel’in (2007) tarihselcilik/ tarihsellik tartışması da bir bakıma böyle bir tutumla ifade edilmektedir. Tanju da (2007; 2009) “tarihselcilik” kavramını kullanmayarak, mimarlıkta biçimlendirme için yeni bir terim arayışına girmektedir. Tarihsiciliğin bu tür kullanımı, felsefedeki kullanım biçimine de ters düşmemektedir (Popper, 2013). Öte yandan, “tarihsici” teriminin birden fazla yorumunun olduğuna değinen Akay (2012), bu sözcüğün bazen seçmecilikle eş anlamlı olarak kullandığını ancak bunun yanıltıcı bir durum oluşturduğunu savunmaktadır. Colquhoun da (1996: 203), tabii yasalar olarak kabul edilen “idea”ların evrenselliğini savunurken, “historicism” kelimesi etrafındaki karışıklığı kelimenin üç anlamını (a)tarih kuramı-tarihsel olarak belirlenme ve görecelilik, (b) geçmişe olan ilgi ve (c) tarihi biçimlerin kullanımı olarak ayırıştırarak açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır. “Tarihsici” yerine “tarihselci” terimini kullanan Tanyeli’nin (2011) ifadesine göre ise;

“Tarihselcilik, yüceltilmiş ve ‘parlatılmış’ bir tarih döneminin (veya dönemlerinin) ardılı olduğuna inanan ve bunu mimarlıkla ifade etmek isteyenlerin yönelimidir. Bu parlatma ve yüceltme sayesinde varlık kazanır ve sonuçta hedefi olan dönemin bir kez daha parlatılıp yüceltilmesini sağlar. Özetle, nasıl bir tarihselci mimarlık ortaya konulabileceği, tarihselci mimarlık yapanların nasıl bir tarihe sahip olduklarına inandıklarına bağlıdır. Örneğin onlar geçmişte kültürel ve askeri başarılar, hegemonik iktidarlar, disiplinli, her türlü belirsizlikten arındırılmış bir tarih yaşadıklarına inanıyorlarsa, öyle bir tarihsellik düşlerler, öyle bir tarihselci mimarlık yaparlar. Çünkü aynen öyle bir bugün düşlemektedirler. Tarih özlenen bir geçmişini anlatır ve o sayede yeni bir bugün tarif ederken, tarihselci mimarlık da onu üç boyutlu bir gerçekliğe kavuşturur.” (Tanyeli, 2011)

Tanyeli esasında, tarihselci mimarlığın açılımını yaptığı bu ifadesinde, yukarıda bahsettiğimiz “tarihsici mimarlık” kavramından farklı bir vurgu yapmamaktadır. Burada mimarlık ortamı için önem teşkil eden nokta, mimari biçim yordamlarında modern öncesi süreci temel alan, geleneksel ve tarihsel olana gönderme yapan mimarlıktır. Bunun yanında Tanyeli (2011), hegemonik iktidarların ideolojilerini gerçekleştirebilmesi için tarihi göndermeler yoluyla biçimini oluşturan mimarlığın

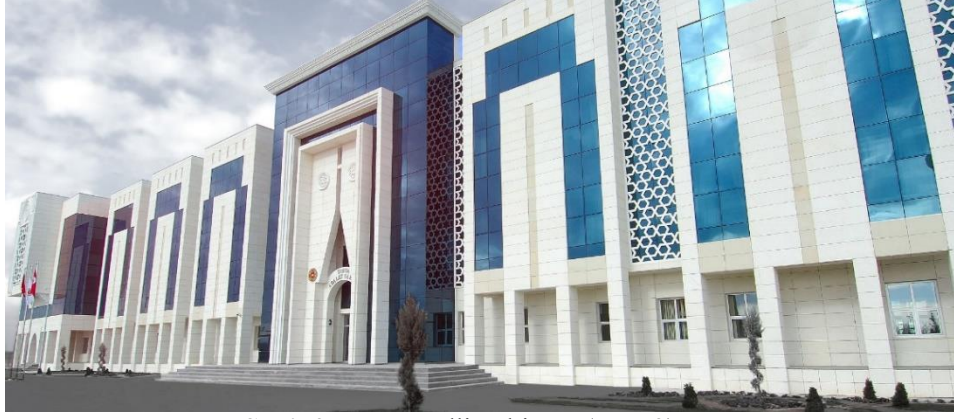
önemli bir araç niteliğinde olmasını ifade ederek, yukarıda bahsettiğimiz tarihsici mimarlığın ideolojik rolünü sağlamıştır. Bu durumla ilgili olarak Civelek de (2009: 5), milli bir mimari kimlik yaratma amacını, tarihsici perspektifi ve ilerleyen medeniyet inancını birbirine bağlayan anahtar kelimenin “üslup” olduğunu belirtmektedir. Böylece siyasi iktidarlar tarafından iletilmek istenen ideolojik mesaj ve oluşturulmak istenen sembolizasyon, mimarının sergilediği üslupla yerini bulmaktadır. İdeolojilerin mimarlık aracılığıyla iletilmesi, hem modern öncesi hem de modernite sürecinde karşımıza çıkan çok geniş kapsamlı bir konudur. Bu noktada kapsamı belirlemek adına çalışmamızın vurguladığı ve üzerinde yoğunlaşmaya çalıştığı süreç, Türkiye’de özellikle son on beş yılın mimarlık tarihi yazımı üzerinedir. Çalışmada bu aşamaya kadar yapılan “tarihsici” ve “tarihselci” terimlerine yönelik terminoloji irdelemesi ve “tarihsici” mimarlığın neye içkin olduğuna yönelik saptamalardan sonra, izleyen bölümde, tarihsici mimarlığın özellikle son o beş yılda baskın bir biçimde karşımıza çıkan izleri Türkiye ölçeğinde üniversite giriş/nizamiye kapıları üzerinden anlamsal ve içeriksel bir okuması yapılacaktır. Milli bir mimari oluşturma düşüncesiyle “neo” üslubun kullanımının Üniversite giriş kapısı örnekleri üzerinden irdelenmesinin, mimarlık ortamında ideolojik tabanlı yeni bir tarih yazımı girişiminin parçası olduğu düşünülmektedir.

21. Yüzyıl Türkiye’inde Tarihsici Mimarlık

Mimarlık alanında geçmişe öykünen mimari biçim dili, Cumhuriyet’in ilk yıllarında ve II. Dünya Savaşı’nda ortaya çıkan ulus-devlet fikri ile esasında 1940’ların başından itibaren ulusalcı bir nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Akay (2012: 56), Türkiye’de 1930’larda ki modernist bakışın, bu ulusalcı tutum içinde çok başarılı olmadığını ifade eder. Bu dönemde mimarlığa önemli ideolojik görevler atfedilmiştir ve modernizmden de öncelikle “milli” olması beklenmiştir. Seyfi Arkan’ın Hariciye Köşkü, İller Bankası ve Tekel Genel Müdürlüğü gibi yapılar bu beklentileri karşılayan yapılar olarak görülmüşlerdir. Sedat Hakkı Eldem’in 1948 tarihli Taşlık Kahvesi, “modern” olanın geçmişe atıfta bulunarak yeniden üretilmesi olarak yorumlanabilmektedir. Bunun yanında, Kemali Söylemezoğlu’nun Çapa Yalısı, Eldem ve Onat’ın Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi, Bonatz’ın “neo” üsluplu Opera yapısı da klasikçiliğin tipik örnekleri olarak belirmişlerdir (Akay, 2012). Sargın (2005), “tarihselci” kavramını kullanarak; tarihselciliğin düşünsel bir kalıpta tartışıldığını ifade etmektedir. Sargın’a göre (2005), bu konuda yapılan ilk hatalardan biri, tarihselciliğin dönemsel olduğu yönündedir. On dokuzuncu yüzyıldan bu yana tarihselcilik ve mimarlık arasında, kesintisiz bir ilişkinin söz konusu olduğunu belirten Sargın, farklı dönemsel “atıflara” karşın, 1950’li yılların ciddi bir kırılma noktası olduğunu eklemektedir. Bütün bunlara karşın, tarihselciliğin gündemi ağırlıklı olarak işgal etmeye başladığı an, Modernizm’in keskin bir eleştiriyi karşı karşıya bırakıldığı 1970’ler sonrasıdır. Bu görüşe göre tarihselcilik, özellikle 1980 sonrası düşünsel hayatımıza egemen olmaya çalışan modern-sonrası (post-modern) tartışmalara eklenmiştir. Çoğu zaman tarihselci akıl yürütmelerle, modern-sonrasının savunuculuğunu üstlenen görüşler, değişimli olarak, biri diğerini ikame edecek bir biçimde kullanılmıştır (Klotz, 1988). Geçmişin özünden kopmayarak yerel bir mimari üretme söylemi 1960’larda da etkisini sürdürebilmiştir. 1980’lerde görünür hale gelen postmodern yaklaşımlarda da tarihsiciliği benimseyen yapı dilini okumak mümkündür. Bunun yanında Türkiye ölçeğinde özellikle son on beş yılda bu anlayışı baskın ve etkili bir biçimde görebiliriz. Türkiye’de yakın dönem tarihinde “neo” üslubunun kullanımı, kamu yapılarının yanı sıra üniversiteler, eğitim yapıları (Şekil 1), adliye yapıları (Şekil 2), meydan kuleleri (Şekil 3) ve kent giriş kapılarında da (Şekil 4, Şekil 5) etkisini göstermiştir.

Şekil 1. Lise eğitim yapısı (URL1)

Şekil 2. Konya adliye binası (URL2)

Şekil 3. Sarayönü Belediyesi meydan saati (URL3)

Şekil 4. Ankara kent giriş kapısı (URL4)

Şekil 5. Ankara kent giriş kapısı (URL5)

Yukarıda gösterilen mimarlık örnekleri bağlamında denilebilir ki; tarihsici mimarlık aracılığıyla üretilen muhafazakâr tutum aynı zamanda politik hedef için önemli bir simgesel araç olmaktadır. Batuman (2019), bu durumla ilişkili olarak, iktidarın siyasal stratejilere başvurduğunu ifade ederek siyasi erkin mekânsal inşadaki güçlü ve baskın rolünü vurgular. Oral da (2017), tarihsiciliği benimseyen Muhafazakâr Milli arayışların temelde idealize bir toplum yaratma düşüncesinden doğduğunu ve bu düşüncenin etki alanına almak istediği önemli alanlardan birinin mimarlık olduğunu aktarır. Işıklar-Bengi'nin (2019), millet bahçelerini ele aldığı çalışmasında da, üretilen mekânların esasında iktidarın devamlılığı için araç niteliğinde olduğu ve mekâna yapılan her tür müdahalenin mekânı siyasi bir boyuta taşıdığı vurgusu vardır. Bu durumda, mimari adeta bir kimliktir ve güçlü bir temsil alanıdır. İktidarların uygulamaları her zaman kentte birer temsil niteliğindedir ve bu durum özellikle anıtlarda ve önemli kent projelerinde görünür olmaktadır (Lefebvre, 2016). Tüm bu savlar dâhilinde ki örneklerin, Debord'un (1996) belirttiği üzere bir "gösteri toplumu"na işaret ettiği açıktır (Gurallar, 2015, 202).

Dolayısıyla, Türkiye'nin yirmi birinci yüzyıl mimarlık ortamını, siyasi iktidarın "yenileme" girişimleriyle yaratılan yoğun inşaa faaliyetleri paralelinde kendi "sembolizasyonunu" oluşturduğu bir siyasi dönem olarak ele almak mümkündür (Peker, 2015). Peker (2015) Türkiye'nin yirmi birinci yüzyıl mimarlık ortamında, çeşitli çelişkiler barındırmasına rağmen, "millî" bir kamu mimarisi yarattığını ve bu tutumun arkasında Türkiye'de hüküm süren neo-liberalizme eklemlenen milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin olduğunu savunur. Buna göre, temelde var olan şey, ekonomiye olduğu gibi mimari tasarım alanına da yayılması beklenen liberalizmin bireycilik / çoğulculuk talebini es geçerek, siyasi iktidarın hegemonyasındaki ideolojik uzlaşmayı "millî değer" yarattığı düşünülen bir devlet mimarisi üslubuyla somutlaştırmaktır. Dolayısıyla yazar bu görüşle birlikte, mimarlıkta "rövanşist" tutumun var olduğunu ve "muhafazakârlık – rövanşizm¹" kavramlarının bu konuda iki önemli anahtar kelime olduğunu ifade etmektedir. Günümüzde, Selçuklu-Osmanlı üslubuna öykünen kamu mimarisi "modern mimarinin reddi niteliğindedir. 1930'larda modernist yaklaşım bir propaganda işlevi ile hareket ederek halk evleri, sergi evleri ve benzeri kamuya açık yapılar aracılığıyla uygulanmıştır. Bugün, mimarlığın sunduğu neo üslubun, adalet sarayları, müftülük binaları, emniyet teşkilatı hizmet binaları, okul binaları ve benzeri kamu yapılarının üzerindeki propaganda işlevi açıktır (Bozdoğan, 2002).

Tarihsici ve muhafazakâr mimarlık tutumlarında, planlama ve uygulama süreçlerinde üç farklı çaba göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, siyasi ve bürokratik erkin Osmanlı Klasik Dönemi'ni yeniden ve her şekliyle olduğu gibi ortaya çıkarmaya dönük çabalarıdır. Siyasi erk gücüne dayanan mimari düşünsel ve biçimsel üslup Klasik Dönem Osmanlı düşünce yapısı ve mimari anlayışından beslenmektedir. Üsluptan beslenme durumu daha çok biçimsel bir taklit içermektedir. Buradaki amaçlardan biri de sosyal yapıya ulaşmak suretiyle, sosyal yapıyı belirleyen çizgileri ideolojik yaklaşımların çerçevesine sığdırmaktır. Bu yönüyle tarihsici ve muhafazakâr olan mimarlık, iktidara ait ideolojilerin toplumda görünür, kabul edilebilir ve belirleyici olmasını talep eden bir zemine dayanır (Oral, 2017: 243).

Türkiye'de Üniversite Giriş /Nizamiye Kapıları ve Mimari Biçim Dili

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda ele alınan tarihsici mimarlık kavramı çerçevesinde Türkiye'de özellikle son yıllarda üniversiteler için üretilen nizamiye giriş kapılarının mimari biçim dili sorgulanacaktır. Bu tür bir sorgulamanın, Türkiye'nin 21. yüzyıl mimarlık ortamındaki tarihsici yaklaşımları ortaya koymanın yanı sıra, tasarımda ideolojik kaygılar ve yerellikten uzaklaşan yapıyı tekrar düşünebileceğimiz bir zemin yaratacağı düşünülmektedir. Türkiye'de son on beş yılda üretilen

¹ "Rövanşist kent" kavramı 19. yüzyılda, Paris'te ortaya çıktı. Rövanşistler (Fransızca: *Revanche*'dan) ikinci Cumhuriyet'in liberalizmine ve Paris Komünü'nün sosyalist ayaklanmasına karşı çıkan bir grup ulusalcı burjuvaydı.(9) Bu popülist ulusalcılık üzerine temellenen sağ-kanat bir akımdı ve ülkenin yeniden ele geçirilmesini hedeflemişti. Peker (2015), "rövanşizm" kavramını; "idealize edilen çağ ile beğenilmeyen bugün arasında ortaya çıkan, kaybedildiği düşünülen düzenin geri kazanılması için ikincil konuma itmek olarak tarif eder.

üniversite giriş kapılarının mimari biçim dili incelemeden önce, kapı ve giriş mekânın anlam-önemi üzerine kısaca değinilecektir.

Kapı, bir mekâna giriş ve çıkışı düzenleyen yapı elemanıdır (Binan, 1977: 944). Kökeni büyük uygarlıklara dayanan geleneksel mimaride karşımıza çıkan kapılar, estetik birikimlerin ve tercihler doğrultusunda malzeme, teknik, boyut, biçim ve üslup yönünden çeşitlilik sergiler (Karakuş-Pekgözlü, 2014: 46). Mimarlık tarihinde; Eski Mısır'da, Asur'da, Yunanistan'da, Roma'da kapılar daima önemlerini korumuştur. Selçuklu mimarisinde kapıların anıtsal bir görünümde oldukları görülür (Baş, 1982: 17). Kapılar, sivil mimaride güvenliği sağlayan öğeler olarak tanımlanırken, anıtsal mimaride, çıkışların disiplinini sağlayan, yönlendirici öğeler olarak tanımlanmaktadır (Tayla, 2007).

Bir giriş alanı olarak kapılar, mekâna yönelik yapılan ilk giriş eylemini ifade ve temsil etmesi bakımından da önemlidir. Kapıların biçimlenmesi mekânın niteliğine göre farklılıklar gösterebilir. Bu bakımdan girişler yapılar için önemli bir kimlik işaretidir. Girişler ve kapılar aynı zamanda, yapıya ait ilk fikirlerin oluşmasını sağlar. Kapılar, iç mekâna ait olduğu kadar bulunduğu dış mekâna da aittir. Bu yönüyle, yapıya ait kimliğini, içinde var olduğu dış mekâna da taşımakta ve dış mekânla bir bütün haline gelmektedir. İç ve dış mekân arasındaki ilişkiyi ve devamlılığı sağlayan kapılar ve girişler bu yönleriyle birleştirici ve bütünleştirici elemanlardır. Yapının/yapı grubunun kimliğini etkileyen bir mimari öge olarak kapı, tasarım kompozisyonunu tamamlayan elemanlardan bir haline de gelmektedir (Bayram, 2004). Sesli (1996), mimari bir eleman olarak kapıların işlevi ve anlamsal değerinden bahseden çalışmasında, giriş kapılarının yapılar için önemini vurgular. Buna göre, bir geçiş ögesi olarak ele alabileceğimiz kapılar, güvenlik ve denetimi sağlamanın yanında, düzeni ve biçimlenmesiyle yapının işlevini, iç yaşamını, yapıldığı dönemi, dönemin mimarlık anlayışı ve yapım teknolojisi hakkında bize bilgi verir. Çağların ve uygarlıkların mimarlığını kendine özgü biçimleriyle anlatan kapılar, aynı zamanda üslupların belirleyicisi niteliğindedir ve yapının kimliği hakkında önemli bilgiler taşımaktadır (Balanlı, 1994). Arseven de (1975), kapıların boyut, biçim ve malzemesi, yapının inşa edildiği uygarlık ve dönem, banisinin kimliği/ekonomik durumu, kapının yapıdaki konumu, cephede arzulanan etki, kapının yüklendiği sembolik anlam ile çevre ve iklim koşulları gibi pek çok etmene bağlı olarak farklılaştığını belirtir. Özellikle anıtsal mimaride kapılar, tarihsel süreçte pek çok uygarlıkta olduğu gibi Osmanlı mimarlığında da fonksiyonel özelliğinin yanı sıra, özellikle giriş cephesinde simgesel bir öneme sahip olmuştur (Orbeyi, 2020: 212).

Dolayısıyla kapılar, sahip oldukları biçim ve üsluba göre farklı anlamlar üretebilmektedir. Örneğin, kendi başlarına bir simge olan ve bir anlam taşıyan ve bu yönüyle başlı başına bir mimari oluşturan şehir kapıları sayılabilir. Üzerinde sembolik elemanlar kullanılarak, bu elemanların taşıdığı simgesellik ile anlam kazanan kapılara da fiziki işlevinin dışında sembolik anlamlar yüklenebilmektedir (Bayram, 2004). Bayram (2004), eski dönemlerden bu yana kapıların yapımını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen birden fazla etkenin olduğunu ifade eder. Bu etkenler,

- Kapının ait olduğu mekânın/yapının işlevi,
- Sosyo-ekonomik durum,
- Nerede yapıldığı,
- Yüklenen sembolik anlamlar,
- Malzeme, teknoloji gibi hususları barındırır.

Tüm bu yönleriyle mimari bir öge olarak kapılar, Türkiye'deki üniversite giriş kapıları kapsamında ve "tarihsici mimarlık" bağlamında incelendiğinde özellikle son on beş yılda üretilmiş üniversite giriş kapılarının bu tarihsici etiketi taşıdığı ve bu yönüyle ideolojik ve sembolik anlamlar kazandıkları görülmektedir. "Selçuklu" veya "Osmanlı" üslubu olarak tanımlanan bu "neo" üsluptaki üniversite giriş kapısı örnekleri esasında, Türkiye yirmi birinci yüzyıl mimarlık ortamında ideolojik tabanlı bir mimarlığın parçalarıdır.

Bu bağlamda, son yıllarda Türkiye üzerinden Üniversite giriş kapıları örnekleri incelendiğinde, çok sayıda "neo" karakterde ve tarihsici kimlikle üretilmiş Üniversite giriş/nizamiye kapısı örneği görmek mümkündür. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (Şekil 6), Yeditepe Üniversitesi (Şekil 7), Sivas

Cumhuriyet Üniversitesi (Şekil 8), Konya Selçuk Üniversitesi (Şekil 9), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (Şekil 10), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi (Şekil 11), Sinop Üniversitesi (Şekil 12), Erciyes Üniversitesi (Şekil 13), İstanbul Üniversitesi Büyükçekmece Yerleşkesi (Şekil 14), Atatürk Üniversitesi (Şekil 15), Akdeniz Üniversitesi (Şekil 16), Erzincan Üniversitesi (Şekil 17) ve Bozok Üniversitesi (Şekil 18) bu bağlamda etkili örnekler sunar.

Şekil 6. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi giriş kapısı (URL6)

Şekil 7. Yeditepe Üniversitesi giriş kapısı (URL 7)

Şekil 8. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi giriş kapısı (URL8)

Şekil 9. Selçuk Üniversitesi giriş kapısı (URL9)

Şekil 10. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi giriş kapısı (URL10)

Şekil 11. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi giriş kapısı (URL11)

Şekil 12. Sinop Üniversitesi giriş kapısı (URL12)

Şekil 13. Erciyes Üniversitesi giriş kapısı (URL13)

Şekil 14. İstanbul Üniversitesi Büyükçekmece yerleşkesi giriş kapısı (URL14)

Şekil 15. Atatürk Üniversitesi giriş kapısı (URL15)

Şekil 16. Akdeniz Üniversitesi giriş kapısı (URL16)

Şekil 17. Erzincan Üniversitesi giriş kapısı (URL17)

Şekil 18. Bozok Üniversitesi giriş kapısı (URL18)

Yukarıda gösterilen Türkiye'nin farklı büyüklükte ve farklı bölgelerdeki kentlerinde bulunan üniversitelerin giriş/nizamiye kapıları üslup bağlamında incelendiğinde ilk olarak karşımıza çıkan bulgulardan biri, üniversiteler için bir kimlik niteliğinde olan kapıların önemli ölçüde ortak bir mimarlık diline sahip olduklarıdır. Bu mimarlık dili bağlamında; tarihsel karakterdeki sütunlar, kubbe kullanımı, kemer kullanımı, Selçuklu üslubuna ait geometrik motifler, kesme taş görünümü, masif yapılanmalar, klasik döneme ait üçgen alınlık kullanımı, ağırlıklı olarak simetrik kurgu ve taş kapı izlenimi veren görünüm belirlenen ortak mimari niteliklerdir. Ayrıca bu noktada bahsedilmesi gereken bir diğer konu, örnek olarak gösterilen üniversite giriş kapılarının aynı zamanda eklektik bir tutum içinde olmaları ve bu eklektik, seçmeci tutumun ortaya çıkardığı çelişkidir. Örnekleri sunulan üniversite giriş kapıları aynı ideolojik temelli yapılanmalar olarak karşımıza çıksa da; giriş kapılarında biçimlendirme amaçlı kullanılan kubbe-üçgen alınlık taş ve cam malzemenin birlikteliği gibi tasarım seçimleri bahsedilen örnekleri seçmeci bir kategoriye taşımaktadır. Bu durumda, çelişkili olarak özlem duyulan tarihsel üsluptan farklılaşan bir mimari ürün ortaya çıkmaktadır ve Selçuklu-Osmanlı mimarlık stili toplumsal belleğe eklektik bir nitelikte aktarılmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye'de son zamanlarda, "Selçuklu" veya "Osmanlı" olarak tabir edilen bir üslubun kontrolsüzce ve artan bir ivmeyle çoğaldığı mimarlık ortamında, çalışmanın kapsamını oluşturan üniversite giriş kapılarının birçoğunun tarihsici mimarlık anlayışıyla üretildiği görülmüştür. Modernite öncesi dönemi kendisine üslup edinen tarihsici olarak adlandırdığımız bu mimarlık ortamı özgün bir tasarım ve üretim anlayışından uzak olduğu için konuyla ilgili eleştirel bir bakış geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Türkiye'de son on beş yılda görünür hale gelen tarihsici mimarlık tavrının yansımalarını iki başlıkta tartışmak mümkündür. Bunlardan birincisi, düşünsel zeminin dayandığı Selçuklu veya Osmanlı stilineki biçimsel üslubu temel alan anlayıştır. Bu anlayış, Klasik Dönem mimari form ve biçimlerini

olduğu gibi uygulama gayreti içindedir. Bu durum tasarlanan ve inşa edilen yapıların tüm unsurlarının Klasik Dönem mimari uygulamalarına göre şekillendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Yukarıda örnek olarak gösterilen üniversite giriş kapılarının mimari üslupları için gözlenen birtakım ortak özellikler arasında simetrik kurgu, kemer, kubbe, sütun, taş malzeme kullanımı ve geometrik süslemeler gibi tarihe referans vermeye çalışan “tarihsici” bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Tarihsici olmakla eleştirdiğimiz mimari ürünlerin mekân kurgusu ve ölçekle yakından ilgilenmemesi durumunu, biçimlendirme sürecinde tarihi özellikler taşıyan mimari elemanların kullanımı ve bu tarihsici kullanımın sadece cepheler üzerinden okutulması durumuyla kanıtlamak mümkündür. Bir başka deyişle, mimaride tarihsicilik cephelerde okunan ve mekân kurgusunda bir anlamı ve ifadesi olmayan mimari biçimlerle kendini okutmaktadır.

Biçim ve öz itibarıyla ne Osmanlı ne de Selçuklu üslubunu yansıtan bu “neo” kavramına yönelik çabalar, temelinde ideolojik kaygılarla üretilmiş yaklaşımların birer temsilcisi niteliğindedir. Bununla ilişkili olarak, tarihsici ve muhafazakâr anlayışın, mimarideki yansımaları gösteren ikinci başlık ise daha çok siyasi erkin belirleyici olduğu ve bu ideolojik zeminde ortaya çıkan düşüncenin mimari yapılarda ortaya çıktığı anlayıştır. Bu bağlamda denilebilir ki; tarihsici mimarlık yaklaşımı, mekânın politikleştirildiği süreci tamamlamaktadır. Tarihsicilik, yaygın bir toplumsal ve kültürel ideoloji ile birlikte, bu ideolojilerin yoğunlaştığı muhafazakâr politikaların sonucu olabilmektedir. Türkiye’de son yıllardaki tarihsici mimarlık anlayışı, gerek kamu yapıları, eğitim yapıları ve kent giriş kapıları örnekleri gerekse üniversite giriş/nizamiye kapıları örnekleri bağlamında sembolik bir söylem meydana getirmiştir. Bu sembolik söylem, içinde hâlâ yaşamakta olduğumuz, zamanı gelecekçilik ve çağdaşlık anlayışından yoksun bir ideolojiye göre şekillenmiş, muhafazakâr bir yapıya sahiptir. Bu yapılanmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak özgün ve çağdaş bir mimari perspektif oluşmamıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan üniversite nizamiye kapısı örneklerinin, tasarım üslubu ve özgünlüğü bağlamında incelenmesi sonucunda, bu mimarlık ürünlerinin birbirinden türeyen, tasarımında özgünlük ilkesini barındırmayan bir taklit mimarisinden öteye geçemediği belirlenmiştir. Bu durum aynı zamanda, üniversitelerin içinde bulunduğu kentlerin sahip olduğu yerellik özelliklerini yansıtmaktan da uzak olduğunu göstermektedir ve eğitim kurumlarının yerel kimliğini, karakterini ortadan kaldıran bir inşa sürecine işaret etmektedir. Çalışma sonucunda aktarılması gereken konulardan biri de; kalıplaşmış, ideolojik ve dogmatik bir bakışla türeyen bu tarihsici ve muhafazakâr mimarlık uygulamalarının, kentlerin kimliğini ve yerelliğini tahrif edici etkisidir. Kentler için önemli bir temsil gücü olan üniversitelerde, birbirini tekrar eder nitelikte, aynılaşmış, tarihsici üslupların kullanımı kentlerin sui-generis bir kimlik üretmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu durumun önemli ayaklarından birinin, siyasi iktidarların kent mimarisini üzerine kurduğu ideolojik baskı olduğunu hatırlamak gerekir. İktidarların ideolojik kaygılarıyla üretilen mimari, kentler için kimlik karmaşasına ve özgünlüğün kaybolmasına sebep olmaktadır. Çalışmamız, her ne kadar tarihsici mimarlık örneklerini odak noktası olarak üniversitelerin giriş/nizamiye kapıları üzerinden ele alsada; yeni bir tarih yazımı sürecini başlatan ve günümüzde de devam ettiren bu tartışmaların, 2000’li yıllardan itibaren sıklıkla görülen tarihsici karakterde ve ideolojik tabanlı diğer mimarlık ürünleri üzerinden de yürütülmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, Z. (2012), Sefaletin Tarihselciliği, Mimarist, 12 (43): 56-61.
Arseven, C. (1975). “Kapı”, Sanat Ansiklopedisi, C.2, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.
Balanlı, A. (1996). Pencere ve Kapı Tasarımında İlke ve Yaklaşımlar, Yapı Dergisi, 7 (152).
Baş, U. A. (1982). İzmir Evinde Kapı, Bilim Birlik Başarı, Y. 9, 33 (17).
Batuman, B. (2019). Milletın Mimarisi. İstanbul: Metis Yayınları.
Bayram, Ş. (2004). Kapı / Giriş Mekânı, Anlam ve Tasarımı İçin Tipolojik Araştırma: 19. Yüzyıl Beyoğlu (Pera) Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. İstanbul.
Bozdoğan, S. (2002). Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür, çev. T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
Civelek, Y. (2009). Mimarlık, Tarihyazımı ve Rasyonalite: XX. Yüzyılın İlk Yarısındaki Modern Türk Mimarisinde Biçime Dayalı Sembolik Söylem Meselesi, Türkiye Araştırmalar› Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 13.

- Colquhoun, A. (1996). Three Kinds of Historicism, ed. K. Nesbitt, 1996, Theorizing a New Agenda for Architecture, An Anthology of Architectural Theory 1965-1995, New York: Princeton Architectural Press,
- Debord, G. (1996). Gösteri Toplumu ve Yorumlar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gurallar, N. (2015). Tarihselcilik-Tarihsicilik [Historicism]: Bir Mimarlık Terminoloji Tartışması ve 2000'ler Türkiye'sinde Tarihsici Mimarlık, METU JFA, 32 (2).
- Heinrich K. (1988). The History of Postmodern Architecture. Massachusetts: The MIT Press.
- Işıklar-Bengi, S. (2019). Kentte Devletin Ayak İzi: Atatürk Kültür Merkezi Millet Bahçesi, IV. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi, Ankara.
- Karakuş-Pekgözlü, D. (2014). Bergama Evleri'nde Kapı Süslemeleri, Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, Sonbahar-Kış, Cilt 1 (3).
- Kul, F. (2013). İktidarın Masumiyet Maskesi; Tarihsel Olana Tutunmak, İ.T.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2016). Mekânın Üretimi (4. Basım). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Oral, B. (2017). 21. Yüzyıl Türkiye'sinde Muhafazakâr Milli Mimarlık Arayışları ve Yansımaları, S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 41.
- Orbeyi, N. (2020). Mimar Sinan Yapılarında Çevre Duvarının Bir Bileşeni: Kapı, History Studies, 12(1).
- Peker, A. U. (2015). AKP Döneminde Rövanşist Mimari, Mimarlık, 386.
- Popper, K. (2013). Tarihsiciliğin Sefaleti, İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Sargın, G.A. (2005). Tarihselciliğin Kısa Tarihi; Evrensellik, Tikellik ve Eytışim, Arredamento Mimarlık (171).
- Sesli, C. (1996). Trabzon Geleneksel Kent Konutlarının Girişleri Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Summerson, J. (2005). Mimarlığın Klasik Dili, (çev.) Turgut Saner. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Tanju, B. (2007). Tereddüd ve Tekerrür Mimarlık ve Kent Üzerine Metinler:1873-1960, Akın Nalça, İstanbul.
- Tanju, B. (2009). *Kemalettin'i Yeniden Konumlandırmak*, Mimar Kemalettin ve Çağı Mimarlık/Toplumsal Yaşam/Politika, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tanyeli, U. (2011). Rüya İnşa İtiraz -Mimari Eleştiri Metinleri, İstanbul: Boyut Yayınevi.
- Tayla, H. (2007). Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları, İstanbul: Taç Vakfı Yayınları.
- Yücel, A. (2007). Çağdaş Türkiye Mimarlığı / Tarihselciliğe Karşı Tarihsellik: Eldem, Cansever ve Çinici'nin yapıtları Üzerinden Tematik Bir Panorama, 2000'lerde Türkiye'de Mimarlık: Söylem ve Uygulamalar, der. T. Korkmaz, Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.

İnternet Kaynakları

- URL1.** <http://tevfikileri1hl.meb.k12.tr/> [Erişim Tarihi: 12.03.2020]
- URL2.** <https://www.varyap.com/konya-adalet-sarayi-konya/>[Erişim Tarihi: 02.01.2020]
- URL3.**<https://www.kentform.com/kt-105-osmanli-motifli-saat-kulesi.html> [Erişim Tarihi: 11.03.2020]
- URL4.**http://www.yapi.com.tr/haberler/mimarlardan-ankaraya-kent-kapilari-tepkisi_117028.html [Erişim Tarihi: 16.02.2020]
- URL5.**http://www.312ankarainsaat.com/tr/projedetay/ankara_kent_giris_kapilari[Erişim Tarihi:12.03.2020]
- URL6.**<http://www.dumlupinar.edu.tr/index/sayfa/433/tarihce> [Erişim Tarihi: 12.03.2020]
- URL7.**<https://www.yeditepe.edu.tr/tr/universitemiz-kampus-yeditepe/guvenlik> [Erişim Tarihi: 12.03.2020]
- URL8.**<http://www.cumhuriyet.edu.tr/haber/5892-gecmisten-gelecege-kapi-aciyoruz> [Erişim Tarihi: 13.03.2020]
- URL9.** <https://www.selcuk.edu.tr/isgum/tr> [Erişim Tarihi: 12.03.2020]
- URL10.**<http://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/dosya/tanitim/turkce.pdf> [Erişim Tarihi: 12.03.2020]
- URL11.**<https://www.kmu.edu.tr/> [Erişim Tarihi: 13.03.2020]
- URL12.**<https://old.sinop.edu.tr/Haberler/1006> [Erişim Tarihi: 14.03.2020]
- URL13.**<https://engelsiz.erciyes.edu.tr/>[Erişim Tarihi: 12.03.2020]

- URL14.**<https://istanbulc.edu.tr/tr/content/yerleskeler/iuc-buyukcekmece-yerleskesi> [Erişim Tarihi: 13.03.2020]
- URL15.**<https://erzurumportali.com/shf/4310/Ataturk-Universitesi-Dunya-Siralamasi> [Erişim Tarihi: 13.03.2020]
- URL16.**<http://yapi.akdeniz.edu.tr/wp-content/uploads/2017/03/5-G%C3%BCneyKap%C4%B1s%C4%B1.jpg> [Erişim Tarihi: 10.03.2020]
- URL17.**<https://www.erzincanyasam.com/erzincan-universitesi-iletisim-bilgisi-ve-duyurular/> [Erişim Tarihi: 11.03.2020]
- URL18.**<http://bozok.edu.tr/uluslararasi/sayfa/universite-hakkinda,tr-337.aspx> [Erişim Tarihi: 10.03.2020]